

BERGSJÖ KYRKA OCH STIGPORT

Antikvarisk medverkan i samband med fasadrenovering

Bergsjö kyrka
Bergsjö socken
Nordanstigs kommun
Hälsingland
2009-2010

Daniel Olsson

BERGSJÖ KYRKA OCH STIGPORT

Antikvarisk medverkan i samband med fasadrenovering

Bergsjö kyrka
Bergsjö socken
Nordanstigs kommun
Hälsingland
2009-2010

Rapport 2012:07
Daniel Olsson

Länsmuseet Gävleborgs rapportserie

Rapportserien innefattar rapporter inom länsmuseets verksamhetsområden arkeologi, bebyggelsehistoria, byggnadsvård, kulturmiljövård, etnologi, konst- och kulturhistoria.

Du kan själv ladda hem rapporter i PDF format från länsmuseets hemsida eller beställa kostnadsfritt i PDF format inger.eriksson@xlm.se eller 026-65 56 42.

Rapporter (tryckt), böcker och mycket annat kan Du köpa/beställa i länsmuseets butik butik@xlm.se eller 026-65 56 35.

Utgivning och distribution:

Länsmuseet Gävleborg

Box 746, 801 28 Gävle

Tel 026-65 56 00

www.lansmuseetgavleborg.se

© Länsmuseet Gävleborg 2012

Omslagsbild: Omslagsbild: Bergsjö kyrka och stigport under renoveringen.

Foto från sydväst. Foto: Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg 2009-08-11.

Allmänt kartmaterial från Lantmäteriverket. Medgivande MS2010/01366.

ISSN 0281-3181

Print: Länsmuseet Gävleborg

INNEHÅLL

Inledning.....	5
Historik och beskrivning.....	6
Skadebild	7
Kyrkans fasader	7
Kyrkans fönster	7
Tornhuven	7
Stigporten	8
Utförda arbeten	8
Kyrkans fasader	8
Kyrkans fönster	10
Tornhuven	10
Stigporten	10
Övrigt	11
Antikvariska ställningstaganden	11
Slutomdöme.....	12
Sammanfattning.....	13
Notförteckning.....	14
Besiktningstillfällen.....	14
Administrativa uppgifter.....	14
I Läns museets arkiv förvaras	14
Käll- och litteraturförteckning	15
Arkiv.....	15
Otryckta källor.....	15

Ill. 1. Bergsjö kyrka före renoveringen sedd från sydväst. Foto: Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2007-03-23.

INLEDNING

Under sommaren och hösten 2009 har Bergsjö kyrka och stigport genomgått en renovering. Arbetet har bekostats av Bergsjö kyrkliga samfällighet samt av kyrkoantikvarisk ersättning och kyrkobyggnadsbidrag. Renoveringsarbetet har följt en ram- och åtgärdsbeskrivning framtagen av byggkonsult Lennart Berggren, Ilsbo och renoveringen har utförts med Söderhamns fasadrenoveringar som huvudentreprenör. Vissa delar av renoveringen har även samfälligheten utfört i egen regi. Länsmuseet Gävleborg har deltagit i renoveringen som antikvariskt medverkande genom antikvarie Daniel Olsson som även har sammanställt denna rapport.

Ill. 2. Utdrag ur cX-länskarta över Bergsjö tätort med kyrkan inringad med en röd cirkel. Stigporten, som ligger söder om kyrkan, är ej inritad på kartan.

HISTORIK OCH BESKRIVNING

Bergsjö kyrka ligger i den nordöstra delen av Bergsjö tätort. Under tidig medeltid uppfördes en stenkyrka på denna plats som byggdes till i etapper. En ny kyrka byggdes 1795-1798 efter ritningar av kyrkobyggmästare J. C. Loëll. Det medeltida tornet behölls, men byggdes om kraftigt. År 1842 drabbades Bergsjö av en omfattande brand som även ödelade kyrkobyggnaden. Vid återuppbyggnadsarbetet som leddes av byggmästare Jacob Norin från Norrala 1843-1846 kunde stenmurarna återanvändas när den nuvarande kyrkan uppfördes. Kyrkan, som genomgått få förändringar sedan den byggdes, är uppförd i nyklassicistisk stil

med vitmålade fasader, höga rundbågiga fönster med blyspröjsade fönsterrutor och ett falsat plåttak avfärgat i svart kulör. Kyrkan består av ett långhus med torn i väster, dit huvudentrén är förlagd och sakristia i öster.

Öster om kyrkan återfinns den äldsta kyrkogårdsdelen. Kyrkogården har sedermera utökats i ett antal etapper, men av den tidigare omgärningen återstår vissa stenmurar samt den höga vitputsade murade stigport från 1700-talets slut som står söder om kyrkans kor. Stigporten har en rundbågig ingång försedd med två genombrutna gulmålade trägrindar och den täcks av ett falsat plåttak.¹

Genom åren har kyrkans fasader genomgått en rad större renoveringar. Närmast i tid före denna renovering var 1995 då fasaderna putsades med hydrauliskt kalkbruk varefter avfärgning utfördes med traditionell våt gotlandskalk. Vid samma renovering lagades sockeln med gullebruk och slamning med bruk utfördes på sockelns naturstenspartier och därefter skedde avfärgning med Ernströms färg.²

Ill. 3. Kyrkobyggnaden från väster. Foto: Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg 2009-09-16.

Ill. 4. Stigporten från sydväst. Foto: Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg 2009-09-16.

SKADEBILD

Kyrkans fasader

Före renoveringen inleddes fanns omfattande missfärgning på tornfasadernas nedersta partier samt på långhusets västra fasad. Enligt byggkonsult Lennart Berggren, som under lång tid följt dessa problem, berodde missfärgningen sannolikt på kapiläruppsugning från intilliggande mark vilken hade blivit förorenad av sot och brandrester efter de bränder som har drabbat kyrkan.

Kyrkan hade även en rad puts-skador som uppkom i samband med den regniga och blåsiga hösten 2000 då fasaderna absorberade mycket fukt, vilken ej hann torka ut innan en kylig period följde i december med temperaturer kring -20 grader. Detta ledde till att först kalkavfärgning och därefter även putsskikt på tornet började lossna. Skador på putsskikt och avfärgning fanns huvudsakligen på kyrktornets fasader, långhusets västra och östra del samt sakristians fasader.³

Kyrkans fönster

Merparten av kyrkans fönster var i behov av ommålning. Ett antal bångar hade även spruckna glastrutor.

Tornhuven

Tornhuvens plåtytor var i behov av åtgärder då färgen delvis flagnade. Dessa ytor åtgärdades ej i samband med den senaste ommålningen av långhusets taktytor.

Ill. 5. Kyrktornets norra fasad med skadade kalkavfärgade partier. Foto: Urban Söderlund, Bergsjö kyrkliga samfällighet, maj 2009.

Ill. 6. Detalj av missfärgat parti på långhusets västra fasad söder om tornet. Foto från väster, Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg 2007-02-09.

Stigporten

Skador i avfärgning och putsskikt fanns på flera av stigportens fasader. Gavelpartiet av trä mot öster var också i behov av ommålning.

Ill. 7. Stigporten från öster med putsskada på fasaden. Foto: Daniel Olsson, 2009-06-08.

UTFÖRDA ARBETEN

Ursprungligen var det ej planerat att i samband med denna renovering åtgärda kyrkans östra fasad, sakristians fasader samt stigporten, men då det fanns behov av detta och därtill även möjlighet till utökade bidragsmedel valde församlingen att även genomföra dessa åtgärder.

Kyrkans fasader

Arbetet inleddes med täckning av mark och resning av byggnadsställningar kring kyrkans torn samt långhusets västra fasader. Därefter skedde in-täckning av de fasaddelar som måste skyddas. Fasaderna blästrades varsamt med sandblästring och löst sittande puts knackades ned. De sprickor som fanns rensades från felaktiga bruksskikt. På tornfasadernas nedersta parti, till cirka 2,5-3,0 meters höjd över sockeln, har all puts tagits bort in till naturstensytan. Anledningen till detta var att putsen på det här partiet visade sig vara av dålig kvalitet, vilket även provanalyser på bruket tidigare hade visat. Det var även dessa fasadytor som var svagt brunfärgade före renoveringen.

Ill. 8. Kyrktornet med byggnadsställningar. Foto från nordväst, Daniel Olsson, Läns-museet Gävleborg 2009-06-08.

På de frilagda naturstensytorna på tornfasadernas nedre delar påfördes nya bruksskikt av kalkbruk som efterliknade de tidigare bruken i 10-12 lager. Därefter utfördes utstockning av hela tornfasaderna samt långhusets västra fasad med hydrauliskt kalkbruk; Maxit, Serpo 148 och efter karbonatisering avfärgades hela tornfasaden och långhusets västra fasad med Keim Purkristalat i helt vit kulör. Fasadytorna har sedan kvastats. På tornets sockel togs den tidigare bruksslamningen bort genom blästring. Sockeln slammades sedan tunt med hydrauliskt kalkbruk Maxit Serpo 149, men avfärgades inte för att se om det på detta sätt går att kapilläruppsugningen kan minska i framtiden.

Ill. 9. Nytt bruk har påförts de frilagda naturstensytorna på tornfasaden. Foto från nordväst, Daniel Olsson Läns museet Gävleborg 2007-02-09.

Ill. 10. Långhusets östra fasad och sakristians östra fasad. Foto från nordost, Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg 2009-08-11.

I anslutning till kyrkans östra fasad och sakristian restes sedan byggställningar. Efter blästring och nedknackning av löst sittande puts samt rensning av sprickor med felaktigt bruk utfördes utstockning med Hydrauliskt kalkbruk, Maxit Serpo 148, dvs samma putstyp som på tornets fasader. I detta fall skedde avfärgningen med kulturkalkfärg Maxit 249 i helt vit kulör.⁴

Kyrkans fönster

En glasmästare anlätades av församlingen som bytte ut 20 spräckta glasrutor mot fönsterglas av äldre modell. Församlingen har därefter i egen regi utvändigt målat om kyrkans fönster med Nordsjö linoljafärg, i samma kromoxidgröna kulör som tidigare, dvs NCS 5020-G30Y.

Ill. 11. Ett av kyrkans fönster i långhusets södra fasad. Foto från sydost, D. Olsson, Läns museet Gävleborg 2009-09-08.

Tornhuven

Lösa färgflagor på kyrkans tornhuv avlägsnades genom högtryckstvättning och plåtytan skrapades ren med stålborste. Grundning har sedan utförts med blymönja och därefter har tornhuven färdigstrukits 2-3 gånger med Isotrol takplåtfärg i helt svart kulör, dvs samma färgtyp som användes vid den senaste ommålningen av långhuset 2006. Inga byten av takplåtar eller andra plåtarbeten behövde utföras på denna del.

Ill. 12. Tornhuven som har målats om samt den korsprydda lanterninen. Foto från sydost, Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg 2009-08-11.

Stigporten

Sedan ställningar hade rests kring stigporten utfördes blästring och nedknackning av löst sittande puts. Därefter utfördes utstockning på stigportens fasader med hydrauliskt kalkbruk Maxit Serpo 148. Slutligen utfördes avfärgning med kulturkalkfärg Maxit 249 i helt vit kulör.⁵

Ill. 13. Stigporten från sydväst efter renovering. Foto: Daniel Olsson Läns museet Gävleborg 2009-09-16.

Stigportens östra gavelparti som består av trä har målats om med Nordsjö linolja i helt vit obruten kulör. I samband med renoveringens avslutning skedde en påkörningsolycka varvid bjälken ovanför grindarna, som bär upp en skulpterad sol i trä, sprack. Bjälken gick dock att limma ihop och behövde således inte bytas ut. Grindarna och den skulpterade solen har inte målats om i samband med denna renovering.

Övrigt

I samband med slutbesiktningen av renoveringen upptäcktes att den ljuslykta med guldfärgade blyspröjsade glas som sitter ovanför sakristians källaringång hade ramlat ned och att två glas då gått sönder. Församlingen anlitade därför fönsterhantverkare Anine Eskebaek-Johanson vid Hillens kultursnickeri i Näsvisen som fick sätta in motsvarande glas som ersättning för de glas som hade gått sönder. Därefter har lyktan enligt uppgift återmonterats på fasaden.

*Ill. 14. Lyktan som hade gått sönder.
Foto: Daniel Olsson Läns museet
Gävleborg 2009-09-16.*

I samband med renoveringen blev det vissa skador på marken närmast kyrkobyggnaden. Dessa skador har åtgärdats under 2010 genom komplettering med jord där det sedan har såtts gräsfrö. På tornets norra sida har marknivån sänkts för att marken ska luta tillräckligt mycket från kyrkobyggnaden.⁶

ANTI-KVARISKA STÄLLNINGSTAGANDEN

Frågan om vilken slags avfärgning som skulle användas vid renoveringen diskuterades vid flera tillfällen innan arbetet startade och mot bakgrund av de särskilda problem som församlingen haft i detta fall med kapilär uppsugning samt kort livslängd på tidigare kalkavfärgning på kyrktornets övre delar lämnade Länsstyrelsen tillstånd till att använda silikatfärg på kyrktornets fasader.⁷

Läns museet hade inget att invända mot församlingens önskemål att få lämna tornets sockel utan avfärgning. Anledningen till detta var dels att tornets sockel före renoveringen 1995 inte varit avfärgad och dels då det fanns anledning att förmoda att denna åtgärd skulle kunna leda till minskad kapilär uppstigning i putsen.

Ill. 15. Kyrkan från nordväst efter renoveringen. Foto: Daniel Olsson Läns museet Gävleborg 2009-09-16.

När fasadarbetet kom att utvidgas till att även omfatta långhusets östra fasad, sakristians fasader och stigporten kontaktade Lennart Berggren Länsstyrelsen som lämnade tillstånd även till dessa åtgärder. Dessa åtgärder räknades som underhållsåtgärder och således behövde inget kompletterande tillstånd skrivas.⁸ I denna rapport beskrivs emellertid även dessa åtgärder.

*Ill. 16. Den nedre delen av kyrktornets västra fasad efter renoveringen.
Foto: Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2009-09-16.*

SLUTOMDÖME

Renoveringsarbetet har löpt enligt planerna, med undantag från att arbetet kom att bli mer omfattande än beräknat då även långhusets östra fasad, sakristians fasader samt stigporten kom att åtgärdas i samband denna renovering. Församling och anlitade entreprenörer har fortlöpande haft regelbunden kontakt med Länsmuseet och viktiga frågor har diskuterats vid de byggmöten som har hållits. Länsmuseet godkände renoveringen ur antikvariskt hänseende i ett separat antikvariskt slutbesiktningsintyg daterat 2009-11-12.

Ill. 17. Kyrktornets södra fasad efter påbörjad ställningsrivning. Foto från sydväst, Daniel Olsson Läns museet Gävleborg 2009-09-08.

SAMMANFATTNING

Bergsjö kyrka har under sommaren 2009 genomgått en renovering av tornfasad, kyrkans östra och västra fasader samt sakristians fasader. Tornhuven har målats om. Dessutom har även stigporten renoverats. Arbetet har utförts i enlighet med en ram- och åtgärdsbeskrivning upprättad av byggkonsult Lennart Berggren, Ilsbo och med Söderhamns fasadrenoveringar som huvudentreprenör. Läns-museet Gävleborg har deltagit i renoveringen som antikvariskt medverkande och kunde godkänna arbetet ur antikvariskt hänseende efter den antikvariska slut-besiktningen.

NOTFÖRTECKNING

- 1 Bergsjö kyrka, Vård och underhållsplan, karaktärisering och kronologi 2006
- 2 Berggren, Lennart; Ram- och åtgärdsbeskrivning, Bergsjö kyrka
2008-01-08
- 3 Ibid.
- 4 Söderhamns fasadrenoveringar; Bergsjö kyrka, Material- och kulörför-
teckning vid restaurering 2009
- 5 Ibid.
- 6 Urban Söderlund, muntlig uppgift
- 7 Länsstyrelsens tillstånd 2008-03-25
- 8 Lennart Berggren, byggmötesprotokoll, nr 1

BESIKTNINGSTILLFÄLLEN

Rådgivning	2007-02-09
Karaktärisering av kyrkomiljö	2007-03-23
Antikvarisk medverkan 1	2009-06-08
Antikvarisk medverkan 2	2009-06-30
Antikvarisk medverkan 3	2009-08-11
Antikvarisk medverkan 4	2009-09-08
Antikvarisk slutbesiktning	2009-09-16

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Länsstyrelsens beslut:

- Tillstånd till fasad- och takarbeten, Dnr 433-1053-07
- Tillstånd till byte av färgtyp, Dnr 433-4730-08

I LÄNSMUSEETS ARKIV FÖRVARAS

Slutbesiktningsintyg	2009-11-02	
Foton	2007-02-09	Dg 09-2679-2686
	2007-03-23	Dg 09-2692-2699
	2009-05-12	Dg 12-1378-1389
	2009-06-08	Dg 12-0242-0285
	2009-08-11	Dg 12-0286-0319
	2009-09-08	Dg 09-3921-3937
	2009-09-16	Dg 12-0320-0364

Tillstånd från Länsstyrelsen

Ram- och åtgärdsbeskrivning

Byggmötesprotokoll och Utlåtande över slutbesiktning

Materialdokumentation

Anteckningar

Kopior på äldre arkivhandlingar

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

Arkiv

Gävle

Länsmuseet Gävleborg:

Ärendearkiv; Nordanstigs kommun, Bergsjö socken, Kyrkliga byggnader

Otryckta källor

Berggren, Lennart, byggkonsult, muntliga uppgifter

Berggren, Lennart, Ram- och åtgärdsbeskrivning, Bergsjö kyrka

2008-01-08

Bergsjö kyrka, Vård och underhållsplan, karaktärisering och kronologi 2006

Söderhamns fasadrenoveringar; Bergsjö kyrka, Material- och kulörförteckning vid restaurering 2009

Söderlund, Urban, Kyrkogårds- och fastighetsansvarig, muntliga uppgifter

LÄNSMUSEET GÄVLEBORG, BOX 746, 801 28 GÄVLE. TEL 026-65 56 00. WWW.LANSMUSEETGAVLEBORG.SE
BESÖKSADRESS: SÖDRA STRANDGATAN 20, GÄVLE. FAKTARUM: STYRMANSGATAN 4, GÄVLE.